

حیاتِ مسرورہ پیوندِ ذاتش بدولت باد و لرانی حیاتش
 صفت بہار گلگشت شجرہ بلند بالش مملکت والا خضر خان طویل
 درباغِ بہشت آساوبے گلہائے کرزہ گزشتن و بونے دوست
 بازیافتن و ہوش سیاہ و داون

د	صبا چوں باغِ را پیسہ یہ نو کرد	دل بیل بروئے گلِ گرو کرد
	بباریدیں در آمد ابرِ ڈور بار	چو چشم عاشقاں در حسرتِ یار
	فتاوند اہلِ دل در جہاں گدازی	ز سر نوشتہ ہوئے عشق بازی
	بسانِ بیدلان و ناشکیباں	درید از بانگِ بیلِ گلِ گریباں
	پریشاں گشت زلفِ سنبل از باد	بفتہ بوسہ زد بر پائے ثمشاد
۱۰	بر آمد سبزہ گل را در بن گوش	گرفتارانِ دل را کردہ بیوش
	دریں موسم کہ از دلہائے پرسوز	بشستہ گردِ غنم بارانِ نوروز
	دل شاہ از جسد الی ریش ماندہ	گرفتار ہوئے خویش ماندہ
	زبیر جان خود را دست بردل	زبیر سر و خود را پائے در گل

۹۔ حسرتِ یار سے تمامتا جو خواب و عجز حیرت یارح = گریہ زارع ۱۰۔ ۱۔ کردہ مدہوش جو
 ۱۳۔ مصرعوں کی موجودہ ترتیب ہم نے سزا کے مطابق رکھی ہے ورنہ قریناً باقی تمام نسووں
 میں ترتیب اس کے برعکس ہے۔

بر آوردی بدر داز سینہ واسے
 چو ابر از دیدہ بارانش چکیدے
 نگویم حال یک شب تا یک سال
 فروریزم منطہائے ضروری
 کہ فردوس ارم نمود چنان خوش
 در نوشتیدہ از کوثر ژلا لے
 نمودہ مسریکے دیگر نمود
 زلالہ خوں چکیدہ داز من آب
 شدہ گوگرد سرخ از رنگ گل خاک
 کشیدہ در بن گوش چمن نیل
 بساں پر نیساں دادہ زمیں را
 چود و ہمیشہ نزدیک مانند
 شدہ گشتہ باد و بوستان ہم
 پدید از خاک پاک ہند کرداں
 لطافت آب از دور یوزہ کردہ

اگر بشنیدی از مرغے نواسے
 بہ سوئے کہ ابرے سر کشیدے
 تمام ارباز را نم شرح این حال
 ولیکن الغرض زین داغ دوری
 ہ بفردوس بسرم باغیت دلکش
 کثور مسر کجا نادر ناسلے
 ز گلہائے خراساں گونہ گونہ
 نیارودہ ز زمی تاب بہ متاب
 ہوا شستہ جمال ارغواں پاک
 ۱۰ ہفتہ بہ چشم بد بتعمیل
 دمیدہ برگ نازک یامیں را
 بر آب نسترں نسرں شکر خند
 ز گلہائے تربند و ستاں ہم
 گل کون کہ دو پر سپنج گرداں
 ۱۵ ہتری آب ز اور کوزہ کردہ

۱- دای سحر جواع ادح = آہے ۶ - نژندہ حوب ۹ - رنگ اوب ۱۳ - باد و بوستان

حجوع آب ادح = باغ بوستان ع مراد ماشہ۔

گلِ صد برگ را خوبی ز حد بیش
 بنانِ دفتر شیرازہ بست
 اگر چہ پارسی نامند اینها
 گرایں گل در دیارِ پارسی زاد
 ۵ ہم این لشکر دریں صحرا برآمد
 بے گھنائے دیگر ہندو سے نام
 ازیں سویل پیشانی کشادہ
 و زان سو دلربائے عاشقان بجائے
 بخوبی کیورہ جا و رکافش
 ۱۰ صبا ہر گل کہ کردہ ہم عنان
 از و نرگس شدہ ہمیا رو بیتاب
 ز بویش سوز خوبان معطر
 ہر آن جا کہ از دے بو گرفتہ
 نمودہ صد ورق و سیا چہ خویق
 زہر برگش سر شک شیر بستہ
 و لے در ہند زادند از زمینا
 چرا زونیت در گفتار شاں یاد
 ہم ایشان را علم ایجا برآمد
 کہ ایشان بو بردمشک خطا وام
 بیک گل ہفت گل بر ہم ہنسا وہ
 ہمہ تن بسر دلہا راشدہ جائے
 بنانِ دفتر و زمینا عنان
 سپرافگندہ از نوک سنانش
 رستاں در خواب خوردہ جتہ از خواب
 دو سالہ خشک و بویش ہچماں تر
 دریدہ جا مہ و بویش نرقتہ

۲۔ زہر برگے جہ ۱۴۔ گرایں گل سر سدا جہ ۱۵۔ گرا نیاع۔

۵۔ بیس لشکر جہ ۱۶۔ ہفت توب ۹۔ از نقرہ سدا

۱۱۔ بے آب سراج جہ ۱۷۔ بیاب ع ۱۲۔ طر خوبان ع ادب = جامہ خوبان جہ ۱۸

= طر خوبان ع جہ -

دگر آں رائے چنید شاہ گلہا
 چو عشوقِ منسب ناز پرورد
 چو پیکانِ زرو بدریدہ آساں
 بروغنِ پروردش بہر سدا
 دگر اول سرے کین طرفہ تاسے
 زبا و طیبِ خود در نوشتنِ گم
 بیتِ چست و برگش خرد و باریک
 بزندش شہر شہرا چہ بود خشک
 بسویش بکد دہا گشتہ مایل
 دگر آں سیوتی بر گے شکر رنگ
 نصیب بوستان در خوب طیبی
 کہ بویں مشکبار آمد چو نلہا
 ولے رنگش چو روئے عاشقانِ زرد
 بہ پیکاں صفتِ گلہائے خراساں
 کہ سر از مشکِ ترکیبِ دوا شرا
 برنگِ طرذمر وارید تاسے
 بطیبتِ نامِ صندل کردہ ہنیرم
 بہر حبیب و بد لہا نیک نزدیک
 چنیں گلِ کم گلیہ از نازہ مشک
 شدہ در گردنِ خواہاں تمسایل
 قوی گلِ شکاری بہر دلِ تنگ
 فرائے گلِ زابِ نصیبی

۱۔ بیت کا آراء سب سے مجموع = مت کا آراء = مت می آید = مت کا آراء = مت کا آراء = مت کا آراء
 (مشک نا آمد) مجموع کی روایت سے مجھے خیال ہوتا تھا کہ غالباً یہ لفظ مشکبار ہی جس کی صورت کا تب نے بگاڑ دی ہے
 اس قیاس کو میں نے مسودہ کے حاشیہ پر بھی درج کر دیا تھا۔ لیکن متن یا اختلافات میں اس کو شامل کرنے کی جرأت
 بھگو نہیں ہوئی۔ نقشہ اختلافات مرتب ہو چکنے کے بعد یہ شعر بھگو فرہنگ جہانگیری میں اتفاقاً مل گیا۔ جہاں ”راہ چنیا“
 کے تحت میں سند اپیش کیا گیا ہے۔ اسی روایت کو میں ترجیح دے کر متن میں شامل کرتا ہوں (دیکھو فرہنگ جہانگیری
 مطبوعہ لکھنؤ ۱۹۶۶ء) ۲۔ پیکانِ زرو سے مجموع = پیکانِ زرو سے = پیکانِ زرو سے = پیکانِ زرو سے
 ۳۔ بہ لہا سے مجموع = بہ لہا سے = بہ لہا سے = بہ لہا سے = بہ لہا سے = بہ لہا سے = بہ لہا سے = بہ لہا سے
 ۴۔ گشتہ سے مجموع = گشتہ سے = گشتہ سے = گشتہ سے = گشتہ سے = گشتہ سے = گشتہ سے = گشتہ سے
 ۵۔ برگ سے مجموع = برگ سے = برگ سے = برگ سے = برگ سے = برگ سے = برگ سے = برگ سے
 ۶۔ دستان سے مجموع = دستان سے = دستان سے = دستان سے = دستان سے = دستان سے = دستان سے = دستان سے
 (دوسرے مجموع میں تمام نسخے متفق ہیں)

چکہ ہر جا کہ یک قطرہ خوی از فے
 دگر دوزنہ کہ آن ریجان ہند است
 سپر غم رنگ و برگش اسپر غم
 دگر کرنے کہ چون زوخت بوسے
 ہ بودہ مشک و بویش نام کردہ
 چو پیکان ہیلہ سیوتی خند
 ز عشق بوسے او جاں دادہ ز نور
 ہمہ خوبان ش عاشق و ارجویاں
 قرنفل ہم ز ہندستان و روی
 ۱۰ چہ بینی ارغوان و لالہ خنداں
 گل مارا بندی نام زشت است
 گرایں گل خاسنی در روم یا شام
 شدی معلوم نامرستان آن بوم
 مگلابی خون خود ریزد بر آن خوسے
 ز تری بوش در خورد پسند است
 غلام او شدہ شاہ سپر غم
 معطر گرد و از یک خانہ کوسے
 ز بو از بہر دلما دام کردہ
 کہ جاں باہر آن پیکاں ہوس برد
 نگشتہ بعد مردن نیسہ از دور
 کہ معشوقیت نزد خوردیاں
 کہ از نام عسرب شد شہر گردی
 کہ رنگی بہت بوسے نیست چنداں
 دگر نہ ہر گلی باغ بہشت است
 کہ بودی پارسی یا تازیش نام
 چساں غنفل ز رندی در زری و روم

۱۔ چکہ ہر جا خوی یک قطرہ ح ۲۔ ز تری سہ سہ ح ۳۔ بہ تری ع ح ۴۔ ز تری ع ح ۳۔ برگش
 اسپر غم سہ سہ ح ۴۔ برگش اسپر غم ح ۵۔ بویش اسپر غم ع ۴۔ کہ چون بست ج ۵۔ ز بوسے
 او بہ لہا ح ۶۔ بہ پیکان ع ح ۷۔ ایضا سیوتی زرد سہ سہ ح ۸۔ سیوتی خورد سہ سہ ح ۹۔ سر دلی خورد ع ح
 ۱۰۔ معشوقی بہت سہ سہ ح ۱۱۔ معشوقست ع ۹۔ شہرہ گردی ج ح ۱۰۔ نامی بہت ج ح۔ بویش
 ح ۱۱۔ بویش نیست ع ۱۲۔ و تیزیش نام ح

وہد بود و زمانہ از ہنہ سالے
 بہر یک محئے شاں صد ملک چین است
 کہ غالب تیر چشم اند و توش زرخ
 چو گھماتے خراساں رنگ لے بوتے
 از ایشاں نیز ناید لایہ و لوس
 کہ ایشاں رم خورد کانون دوزخ
 مغل را چشم دینی خود نہ بینی
 فتن راتہ و تک چنداں نباشد
 بخت نامی ز شیرینی ندارند
 ولے خستی و چالاکی ندارند
 بسبزی میسنند چون سہ ازاد
 بلطف از لالہ و نسہیں نکوتر
 کہ سد چون سہ ازادش غلام است
 نکلہانی و بروی ترہا نیسنہ
 کہ در خوبی چو طساوس بہشت اند

کد امی گل چنہیں باشد کہ سالے
 بتان بہند رانہیت ہمین است
 چو گیسری نام از فیما و سنخ
 چو یاد آری سپید و سرخ رارونے
 و گر پر سی خبہ از روم و از روس
 پید و سر و بچوں کسند و یخ
 خطائے تنگ چشم و پست بینی
 لب تا تار خود خنداں نباشد
 ہم قندی و آنچه از قند ہارند
 ۱۰ بصر و روم ہم ہمیں خنداںند
 اگرچہ بیشتر بند و ستاں زاد
 ولے بسیار باشد سبزہ تر
 بے زیا کتیز سبز قام است
 نہ سبزی بے نمک چون برگ کتیز
 ۱۵ نہ چون طاوس بے دنبال زشت اند

۳- نام فیماںی چو سہ کعبہ ع د ح ح = نام از فیما ع م - رنگ بے بے سہ ح ح ۵ - لایہ و لوس
 ساع د ح ح = لایہ و بوس ع ح ح ۶ - رم خورد و سب ع ح ح - نم خورد س ح ح ۷ - د ع -
 ۱۳ - کتیزک سہ = کتیزی د -

سیاہ و سبز و گندم گوں ہمیں است
 کہ اس فتنہ ز آدم یافت بنیاد
 ز صد قرصِ سپید بے نمک بہ
 کہ اندر دیدہ ہم مردم سیاہ است
 سپیدہ عارضی رنگی است بے سود
 کہ زیب اختران زاو رنگِ سبز است
 کہ رنگِ سبز پوشانِ بہشت است
 نتیجہ سبز زاید اول از خاک
 نشانہ سبز میند از نشا سنا
 گلے بے سبزہ در بتانِ نازیباست
 بہارِ سبز دارد در جہاں نام
 نگوید کس بہارِ سُرخ یا زرد
 بس سبزی دہائے خیر گویند
 کہ از نامِ خضرِ خاں دارد آثار

گو نہ رنگِ ہندتاں زمین است
 بگندم گونست میلِ آدمی زاد
 یکے گندم بکام اندر نمک وہ
 یہ را خود بیدہ جانگاہ است
 ۵ زبیر دیدہ باید سہرہ را سود
 ازین سہرہ و کو تر رنگِ سبز است
 بزنگِ سبز رحمت ہا سرشت است
 چو رحمت بارگردد ابرائیل
 مدد ہائے کہ آید ز آسمان
 ۱۰ دل اندر سبزہ ہائے گلِ ثکیباست
 بہار است ارچہ صد گونہ در آیام
 بسبزی نقش لبندش زن و مرد
 کساں کہ ز فالِ فرخ خیر جویند
 بزنگِ سبز زین بہتر چہ مقدار

۳۔ سپید بے نمک سرتاب جمع 'د ح' = سپید بے نمک ع = سپیدی بے نمک س ۵ ۶۔ را احتیاب
 شع ۷ ۸۔ ابراز افلاک س ۷ ح ۷ ج ۷ ایضا سبزہ روید س = سبزہ زاید ب = سبز روید ع ح ۱۔
 ۹۔ بجزع کے تمام نونوں میں بجائے نشان کے نشانہ پر۔ نشانہ سبزہ از سبزی نشانہا ۱۰۔ سبزہ اُسے گل سرتا
 ج ۱۱۔ صد رنگ اندر ب = صد نوع اندر س۔

خضر در باغ و سبزہ چنہ جوست
 ہم چوں خضر و آب زندگانی
 چساں زد باد و سوئے سبزہ افگند
 روم سوئے پیدی و سیاہی
 دام آن مزرع دولت داشت پروا
 شدی زانوگر کثا پیش دل
 نمودی منار و خس آبی و سبیش
 گرفتی در دلش از لاله آتش
 جگا ہی میکنم در سبب نار۔
 بآب زندگی پروردہ بخشش
 جگر باران ز نر گہاے
 بگرد آں چمن میگشت یک روز
 گلش در پیش چشم و خار در دل
 دل مرغان باغ افکار میکرد
 ہمہ گلہا گریباں چاک میسند

خدایا تا گیا ہسبز روست
 خضر خاں بادو، دیولہ ستے رانی
 سخن را میں کہ با گل داشت پیوند
 کونوں زیریں سبزہ با صد غنڈ ز خواہی
 ۵ دریاں باغ کہ بالا گفتہ ام باز
 ز دولتنگی چو دیدے کار شکل
 نمودی گر چہ آنجا ہستم شکیش
 شدی از طرہ سنبل مشوش
 وے پنہ اشقی حالے کہ بارے
 ۱۰ خضر خانے کہ نورستہ درختش ق
 گلش بے آب از تاب درونے
 در آں چشم بہار خاطر انہ روز
 خیال غنڈہ خونخوار در دل
 چو مرغان نالہائے زار میکرد
 ۱۵ ز آسے کزدل غنٹاک میسند

۱۔ گیاہاں جو = گیاہ سبب ایضا چتر سبزہ سار جو ب = چتر سبزہ ادجو اعاھا = سبزہ چترہ -
 ۲۔ بادولہی کوست سار جو آب = بادو دیولہ یوتہ جو = بادول کوست سارے - خار و خاک سار جو اء۲۰۱ خضر خانے
 سار جو باغ ادجو = خضر خاں راع ۱۱۔ بے آب واز جو۔

وہاں غیب سے آواز خندہ میماند
 چہیں تا دید ناگاہ اندراں گشت
 بفتہ سر فرو افگندہ میماند
 بدانگونه کہ مست و سرگراں گشت
 گل کرنے شگفتہ بر درختاں
 ازاں مشکیں نسیم روح پرور
 چو در رفت آن نسیم اندر دماغش
 گزشتش در دل آن گلہائے خوشبوے
 چو زان گلہائے کرنے یادش آمد
 نمودش بیک تاب نسیم موئے
 تو پنداری کز ان صفرائے جانی
 ۱۰ ازن بوئے کہ عاشق بخیب بود
 چہ ماند بوئے گل با بوئے جاناں
 در ان صفرا کہ گشت آن سُرخ گل زرد
 ازیں سو ماند زنگس دیدہ پر آب
 ز خویش آن سوئے کرنے رنجبہ
 ۱۵ ز عنت دور ہچوں عنت از خوار
 بفتہ سر فرو افگندہ میماند
 بدانگونه کہ مست و سرگراں گشت
 بوئے خوش چو خلق نیک بختاں
 دماغ سلویاں گشتہ معطر
 بسینہ تان شد ویرینہ دماغش
 کہ آنرا داشت با خود یار گلر وے
 دل و جاں مسرور در فریادش آمد
 فرو غلطید ہم ز آسیب بوئے
 بہ پرواز آمدشش مرغ بہانی
 نہ بوئے گل کہ آن بوئے دگر بود
 کہ بہت ایں روح تن و ان قوت جاں
 کینراں را بر رخ زردی اثر کرد
 گرفتہ زان خمارش آخیں خواب
 کناں ہم روئے ہم گلہائے کرنے
 بسا بر زندگی گشتہ بیک بار

۱- سر فرو افگندہ معنی لب ہم۔ دماغ قدسیاں سے ۲۔ کہ با خود درشتی آن یار گلر وے خوب

= یار دبوئے سے ۱۱۔ و ان آفت جاں سراسر خوب مع ادح حوا = و ان قوت جاں مع

۱۳۔ ازیں سوئے خوب مع ادح حوا = ازاں سوے۔ ۱۴۔ روئی خود مع

نزع بیدوشش لرزنده چون بید
 بزاری گریه کردند از دل تنگ
 که تا بعد از زمانی دیر نے زود
 چو بوسے جاں دعاغش را بنسہ کرد
 ہ بزاری گفت کای گل کاشکے من
 کہ تو آنجا گزرداری ومن نے
 ازاں گل کوست در صدمہ پر وہ مستور
 چه بختت این کہ تو از بخشش غیب
 چو آنجا ماری ضعیف و شامے
 ۱۰ جوابش را دان کردند بشکفت
 بد گویم مسآں رازی کہ گوئی
 پس آنکہ گفت نہ با صد حسد آبی
 ق کہ مسد باری کہ آنجا باریابی

۳- بفرمود بحاجۃ ایضاً دل و جاننش بفرمود بحاجۃ ۴- دگر رو ہم ہر آن گلہائے ترک و سدس جاع حۃ = دگر رو ہم
 دراں گلہائے ترک و سد = دگر وہ ہم دراں گلہائے نظر کردہ است = دگر رو ہم ہر آن گلہائے نظر کرد حۃ = دگر رو ہم دراں
 گلہائے نظر کرد حۃ = کلام کے سیاق و سباق پر کافی غور کر کے میں نے اپنی ذوق شعر فہمی کے مطابق پہلی اور دوسری
 صورت کو ترجیح دی ہے اور کثرت روایت بھی اسی کی ہو رہی ہے۔ لیکن چونکہ ”رواۃ دن نہ کے لئے“ ”بر“ کا صلاب تک
 میری نظر سے نہیں گزرا اور ”در“ کا صلاب اگرچہ متصل ہر گز وہ مجھ کو بیان اچھا معلوم ہوا اس لئے لفظ ”بد“ میں نے
 نسخہ سے لیکر اپنی دانت میں مصدے کی بہترین صورت قائم کر دی ہے، شاید ۸- کہ از بس بخشش سناست حۃ
 ۹- بوسی و شامے سناست حۃ حۃ حۃ حۃ حۃ حۃ حۃ = ہر صبح و شامے حۃ ایضاً تالی گفت اگر ساع حۃ
 ۱۲- باریابی سناست حۃ حۃ حۃ حۃ حۃ حۃ حۃ = راہ باریابی ح

گکوئی از من تا دیده کاسے
بصه خون دل آلوده سلا سے
وگر بیزیرد آن جانِ جهانم
بخوانی این غنزل نیز از زبانم
بر آرای فاخته با آه جان سوز
ز سوز سینہ این دو دہیاں سوز

غزل از زبان عاشق

ندانم از کجای آید این گل
کہ غارت می شود زو وقتِ مُسبَل
نیمش از کہ امیں بوستان است
کہ تاراجِ نہالِ بوستان است
گر آنسو بگری اسے بادِ شبگیر
میاویزی در آن زلفے چو زنجیر
مجنباتی از آن مرغول موئے
مغلطانی خشم مویشِ بسوئے
بستانخی موسی خاکِ کویش
بر عنانی نگردی گردِ ویش
دہم سرد مرا از من بسروام
بہشتانی بوسی خاکِ کویش
ز آب چشم من ابری بر آئینہ
بدین دہاں غبارِ زلفِ شب و ام
بگرداگرد آن نسربن و شمشاد
بدین ابر آں طرف بارانِ فروریز
دل شد شاخ شاخ از نا صوری
نخواہم بستہ ہمیں ابرو ہمیں باد
ز خارِ غنم چه بیرون بیرون آزار
ندارم زین فزوں تر برگِ دوری
چو بادی چندن جویم بسہ کاخ
کہ بہت از گل خراش من نہ از خار
چو بادی چندن جویم بسہ کاخ

۱- سلائی سہ = پای حوجع ۳۳ - این دور دستا ۱۰ - شب نام کتاب حوجع ۱ حوجع ۳۳

۲- ۱۲ - آن نسربن حوجع ۱۲ - این نسربن ع ۱۴ - چہ بیرون ریزم سہ حوجع ۱۲ حوجع ۱۲

= چہ ریزم بیرون ع

نزل بکشایم با سپیچ شانه
 بروئے دوستان گلشن بود خوش
 چه کار آید چمن بے خوبروئے
 ازاں گلشن که مارا هست جائے
 اگر چه نے گلے ز ایاں باغ چیدم
 نہ ہے بے برہ مرغے ناسر بنام
 اگر در عاشقی چشم گند کرد
 مثل خوش ز دبنقہ بر سر رود
 اگر شد شاخ نسیم خک پیش
 ۱۰ چو بر زلف ساختہ ایں خوش تو ارا
 با پانخ مادہ از قسریاں طاق

پاسخ از لب معشوق

کہ مینالہ چسپیں رگوشہ باغ
 مگر اونیز چوں مادر دمنده است
 ۱۵ بگواسے باداں مہسان مارا
 مرا خود صد چراحت ہست پناں
 کہ مارا تان کرد اندر جگر داغ
 کہ میناں نالہ در دوش بندہ است
 کہ آتش چنہ ہوزی جان مارا
 چه شو میں پسندی دیگر تو درجاں

دلم را خود خشرابی ہست کاسے
 چو تو در بوستان نالے بہ انسوز
 دلت گر چہ ز تنگی شاخ شاخ ہست
 اگر باغے روی یا لالہ زارے
 ۵ توانی گفت با ہر دل غم خویش
 نہ چوں من بکنجی ماندہ مہجور
 نہاں چوں سایہ در پیولہ تنگ
 کے مونس نہ با من جز خیالت
 دلم را روزنی ہم نیست در پیش
 ۱۰ شدہ صدر وزن این جان پراندوہ
 در این روزن دو صد گرد و مہرطن
 برم ہر دم سزا آہ نہاں زیر
 چانم باغمت شاداں دریں کاخ
 چمن در گوشہ خود اوم ہوس را
 ۱۵ چو عادت گیر شد طساؤس خانہ

تو دیگر ریشم از پیکان چہ خارے
 نگر مارا بزنداں چوں رود روز
 براق عیش رہیساں فراخ ہست
 نیادیزد بد امان تو خارے
 توانی رخت در سگل ہم خویش
 ز رویت دور بکرا از خویش ہم دور
 تدام آفتاب و ماہ را رنگ
 بہ تنہا عشق بازم با جمالت
 کزاں بیروں دہم دو دل خویش
 ز زخم غم کز روزن شود کوہ
 کہ دو دمن بروں آید ز روزن
 کنم چوں بولعجب آشام شمشیر
 کہ یادم نیست ہیچ از سبزی شاخ
 چمن زنداں بود مرغ نفس را
 بود کنش بہشت با ودانہ

۶۔ نہ چوں من ساعہ ۵۔ با من نہ مونس جہ ۱۲۔ آسے نہاں عہ ۱۔

۱۲۔ خود اوم جہ ۲۔ جہ ۱۔ ب = خود اوم عہ ۱۔

ہمیں بس نیتِ آخر باغِ جاسم
کہ وایم ہست در ولِ خضر حاتم

بود تا آسمانِ بزر بر پاسے
سرش بادِ بزمِ آسماں سائے

جدائیِ افکندن تیغِ زبانِ بدگویانِ میانِ عاشق و معشوق و
رواں شدنِ ولرانیِ از خانہٴ دولتِ سحے کو شکِ لعل و در

فراقِ خضر خاںِ از دو و آہِ کو شکِ لعلِ ایساہِ گردانیدن

گرامی گوہرے شد آدمی زاد	زہی گوہر کہ نہ دریا از وزاد
نہ این منظر بازی برکشیدند	کہ در روی ہر دو گیتی درکشیدند
ہزار افسوس گرفتے چنین خوب	بنا خوبی شود در دم منسوب
چو در ہرنیک بد نظمانِ کردم	بگفت خوب دیدم متدر مردم
۱۰ کئے کو میتواند غسل و در رفت	چرا ریزد بروں خسہرہ در گفت
چوسن بست ز آزادی نشانش	ز بوئے خوش سخن گوید ز بانش
نباتِ زمہ را کم بوکتد کس	کہ از کشتن حکایت گوید و بس
چو شک و گل شوارغٹ از باشی	کہ با جانسا بوہمہ از باشی

۱۔ دروے جمع۔ افکندن سراسر جمع اد جمع اب ح۔ اُنفادن از ع ہم۔ از خانہ دولت اتانی
سبب ۲۔ بازی برکشیدند سراسر جمع اد جمع۔ درکشیدند ۱۱۔ ز آزادی سراسر
جمع اد جمع اب۔ آزادی ع۔

شاید پیاز و سیر بر خواں
 کسے کیش خوبو پرودہ دریدن
 بساید سو سخن ز آتش نخسے را
 زبانی کو کند آتش فشانے
 ۵ بگوش ہمتہاں گفتارِ ناخوش
 نکو گوئیست بس شائستہ کاری
 خموشی بہتر از گفتارِ زشت ہست
 لے کر آنگیں ہشت درو بہر
 گل کز شہد خیند وزو پیر پیند
 ۱۰ برآں بیل بخت دہنچہ باغ
 دہانے کو نکو گوئیست پوست
 نکو گوئی کہ بود آگاہ زیں گفت
 کہ پیش مند بانوئے آفاق
 چو اصحابِ غرض گفتند ہر چیز
 ۱۵ صواب آن شد کہراں فرودس پر نور
 نشاندا ندر شکاسن آن پری را
 کہ از غمازے ایشاں زدہ جاں
 زباں با سہر ہم باید بُریدن
 کز و خارے غلہ در دل کسے را
 زبانی گوی آنرا یا زبانی
 بود مانند دم دادن در آتش
 چنین شوگر شوی گویند ہباری
 زباں پس درو شد داس کشت ہست
 نہ داتا ، ریحتم مہنہ
 کہ دارد نوش و نشتر میند تیند
 کہ در بستاں برآرد مالہ زراغ
 بگفتن باد یارب ہر کہ ہست
 سخن را با سخن زیناں کند جفت
 ز حالِ درہم آن مرد و مشتاق
 فراوان بخت بانو آن غرض نیز
 بقصر لعل ساز و جائے آن خور
 چو گردوں در تر از و مشتری را

۱- یازبانی سرتع 'دحو' = نے زبانی سب جمع ۱۳- درہمی آن دو مشتاق سرجوع 'دحو'

۱۴- فراوان بخت حو-۱۴- سکاسن ب

اشارت کرد کہ کاتاں کاہل کارند
بفرمان مسر پوشیدہ تمثال
رواں سنیا رہ پزان تراز طیر
نگذ آن گلستاں را خار خارے
۵ شد اندم بود حاضر پیش استاد
سخن در قصہ یوسف کہ ناگاہ
برزہ چوں دیدہ یعقوب ترکرد
چو شنید آن خبر جان عزیزش
جمال یوسفی را سود بر خاک
۱۰ چو گرگ بیگناہ افتاد بیرون
کتاب سبق و خط بر جاے بگزاشت
برہنہ پاوسہ از جا بروں جست
ہمی شد چون الف زان حرف معلوم
چو بود از راہ میدان رفتہ ماہش
۱۵ دو میدان وارثک میزد بدنبال

ز مرد را بدرج لعل دارند
رواں شد ز مسر و پروں بدنبال
بسوئے شمس و الا شد بک سیر
کہ سروت را ند سوئے لال زائے
کتاب عاشقی را شرح میداد
خبر گوئی ز لیخاش آمد از راہ
ز حال بیت احزانش خبر کرد
نماند از جاں خبر ز بیچ چیزش
زد از مہر ز لیخا سپہن چاک
ہمیش پیراہن و ہم چہرہ پرخوں
قلم از دست کفش از پاسے بگزاشت
ز کتب بے سرو سبے پا بروں جست
بجاناں قایم و از خویش معذورم
ہماں جانب فتاد آہنگ راہش
شدہ سرگشتہ ہمچوں گوئی بے حال

۲۔ بفرمان مسر پوشیدہ سراسر کتاب ع ۵ د ج ۲ = بفرمان شمس پوشیدہ ع ج ۵۔ کتاب عاشقی

ع د ع ۲ = عاشقی ج ۲ = احزانش سراج ج ۲ = الا احزانش د ع ۸۔ آن خبر سراسر ج ۲

= این خبر سراج ج ۲ = برزلیخا سراج۔

دریاں میدان کہ با صد یار و بوی
 دو پایش گشت چو گان درودین
 رسید و سر بہ نکھاسن دروں کرد
 نگار خویش رازاں چشم خون زاسے
 ۵ پری چوں دید و در پافرق جمشید
 بروں شد وانش و ہوش از سرش پاک
 گرفتش دامن از غیرت کہ شد دشت
 ہم از چشم تر خود زد گلابش
 ندادہ ماند پس چشم تر خویش
 ۱۰ ز غیرت بکہ پایش پاک می بست
 برآں پابیں چه غایت اشک میکرد
 ہم تن گشت آب آن چشمہ مهر
 زہے مہ کا سانش آن پایہ جوید
 صنم ہم رو بروئے شد نہ سادہ

۴۔ در کف پائے سائے ساجہ د جہ ۲ = بر کف پائے ع ب ۵۔ در پاس جہ ب ع ۲ جہ ۲ = بر باع = پابڑا
 ایضا بصفا شد چو نیلو فرستہ ۶۔ از غیرت سابع ۲ جہ ۲ = آن غیرت ساجہ ۱۱۔ رنگ می خورد سماع ۲ جہ ۲
 = رنگ میکرد ساجہ ب د ۱۲۔ آب گشت ساجہ ع ۲ = گشت آب ساجہ ع = آب گشتہ ساجہ ۱۳۔ کثادی
 زاب سائے ساجہ ب = کثادی آب ع ۲ = کثادی آب جہ ۲

بروئے خود ز گوہِ فرشتہ می بست
 شدہ محل کشاں لرزندہ زان عور
 شتاباں چشمہ خورشید با ماہ
 چو تابِ آن نماندش در تن خویش
 بے سچ برید از بعد چوں قیر
 نمبند جائے بریدن چوں سرموئے
 کسے کا و نخت در موئے دل سے
 کسے کو را سبب یار عزیز است
 پس آن مواد بر دستش کہ با سے
 ز بہر خاطر شوریدہ جانے
 بسازی از شب انگشترینے
 و گر خواہد دل زان پیچہ چند
 ازاں مواد متکم موئے شد تن
 پری یکر چو کرداں موئے بردست
 ز رویش بہر بھراں تو شد می بست
 کہ ہم دوراں مخالف بود وہم دور
 نہ از دوری نہ از دورانی آگاہ
 کہ موئے بگسلد زان موہیاں بیش
 کہ آری می برد دیوانہ زنجیر
 ہی برید موئے خویش ازیں روئے
 بوداں سلامت کی بود کے
 سخن در سرود و مو خود چہ چیز است
 زمین بنیر زمیناں یادگار سے
 کنی انگشت چیش منہ زمانے
 و لم برتست زان سازی نگینے
 گس رانی کنی بر سبل چوں قند
 چو آنرا بسگری یاد آری ازین
 ازاں مویش سخن دل بگرہ بست

۴۔ خورشید چو ماہ = خورشید چو ماہ = ۴۔ نہ از دوراں سنا = نہ از دوری چو بجمع ادحو ۴۔ برتن سنا

۵۔ بے سچ چو = بے سچ برید چو بجمع ادحو = بے سچ چو = یک سرموئے چو ایضاً روئے خویش چو

۹۔ در دستش سنا = ۱۰۔ انگشت چو = ۱۲۔ پیچہ چند چو = پیچہ چند چو = ۱۴۔ بردست سنا چو

ع دحو = در دست سنا = رادت سنا ایضاً برب سنا

زبانش ہچو موئے ماندن موش
 پس از دیری کہ موئے ہوش ایافت
 براں مو کردنختے گریہ زار
 بشاہ آں مئے برکف کردہ میگفت
 ز نومد موئے و لبند جہانے
 چنیں موئے بریدن چون دلادت داد
 روا باشد کہ میکنے چومن را
 مرا باید دو صد جان و قا جوئے
 با صد جانست چون مستر مور را
 لے جانم چنساں دیوانہ تست
 اگر چه موت آں بند پلاک است
 ولیکن جان چوں من مستمزی
 جانے غم نہی گرتو بریں تن
 چوزیناں سذر خواہی کہ بسیا
 بعد عذرا ز دو دست ناز نیش

سہر موئے نماذ اندر تنش ہوش
 ز بہر ہوش ہسم زان مور من تافت
 چو بارانی کہ بار و در شب تار
 کسے باتار موت جان من بخت
 کند عقل و دست آویز جانے
 کہ بریک موئے تو صد سرت داد
 چو انگندی و بریدی رسن را
 کہ ہر جانی بندم دریکے موئے
 یکے جاں چسند جا آویزم اورا
 کہ با صد سلسلہ بندش بو دست
 کہ زنجیر ہزاراں جان پاک بہت
 چہ داند دولت زینگونہ بندی
 جہاں نتم بتار موئے تو من
 شدش لا بد جواب ہدیہ یار
 کشید و داد و دانگ شتریش

۲۔ دایافت سآب د = رایافت جمع ح ح ایضاً ہم زان مور من تافت سآب د = خود ہم زان مور من تافت
 ح = خود زان مور من تافت سآب ع = صد سلسلہ سآب ح ح ع = صد جان ع
 ۸۔ بریکے ح ۱۳۔ بریں تن سآب ح ح ح = بریں تن ع ایضاً جان ندہم ح ح -

چونستم برکشید آن مایه تاز
چو آن فاقم بدست شاه بشت
بزاری گفت چون میداد فاقم
بر اورنگ زرت جا باد و زور
بست از چرخ فیروزه نگینت
نگین دولت رخشان چو خورشید
دل کمان مستد فاقم گرد داد
بود سر چند جائے طعن جاوید
گیر از تاقص لاف کمالے
۱۰ بیدیہ گر رضا باشد درینت
ولیک انگشتریں نخے تپاید
پس اندر دست چو تو آشنائی
دگر گویم کہ این دو شکل تدویر
بشارت میدهند از عالم حق
۱۱ ولیک این زبردست اندر بنائی

بماند از حیرت آن فاقم دهن باز
بماند از دہانش انگشت زان دست
کہے دست سترکے فاقم جسم
چو تمکین نگین بر فاقم زر
جہاں در دست چوں انگشترینت
قضا برے نوشته ملک جاوید
شب معراج بستد ماہ نو داد
مہ نوشتہ بردن پیش خورشید
سہاگر شمس را بخشد ہلالے
دہم انگشت با انگشترینت
ز انگشتم و فاداری نیاید
و فاداری ہم نے بیوفائی
دو عالم داں کہ بخت را بتاثر
کہ یابی بر دو عالم دست مطلق
ازاں انگشتریں وادت کہ دانی

۱- برکشید ساجج = در کشید ۵- نگین است - انگشترین است جوج = ۹- سہاگر
سہا = سہاگر شمس اگر ساع ۱۰- یا انگشترینت سہا ۱۲- و فاداری کم سہا ۱۳- بتاثر سہا
ساع = خوب = بتاثر جوج = ۱۵- وادم جوج = دادہ سہا

کہ عالم بے تو گر خلد برین است
 و گزراں داد مت زیناں خیالے
 نگہ دار و گہ بوس نہ نام
 بوسی گہ کہ ایں انگشتریں را
 اگر چہ سنگ چوں مرجاں نباشد
 کجا چوں ایں دہاں انگشتریں است
 ولیکن چوں بخویشے نسبتے ہست
 بدیں اُمید جانم میشود شاد
 چو ہر دو یادگار مہربانے
 ۱۰ و دواع یکہ گر کردند گریاں
 شاہاں گشت زانو ماہ رہسد
 پری چوں بر پرید و رفت چوں باد
 توانی داشت آن منہ زندہ ہمیشہ
 ولیکن چوں سلیمان بود بر جائے
 ۱۱ بمنزل گاہ خوشد بادل تنگ

مرا چوں حلقہ انگشتریں است
 کہ وار و از دہان من مٹاسے
 ہمیں انگشتریں جائے و نام
 ۱۲ بَدَل داری ز عسلم ایں نگیں را
 مثالِ کالبُد چوں جاں نباشد
 کہ آنجا موم و ایجا انگین است
 میان انگین موم پو پو ست
 ۱۳ کز اں موم آیت ایں انگیں یاد
 رسانید ندیکہ یکہ بگر تھانے
 بطوقاں ہر دو غرق و ہر دو بریاں
 وزیں سو باز گشت آن مہدی عہد
 سلیمان زادہ را دیوانگی زاد
 کہ باز آرد سلیمان وار خورشید
 بتعلیم سلیمان گشت زان رائے
 ۱۴ سُنخے چوں گل ز خون دیدہ گل رنگ

۱۲۔ نگہ دار و گہ بوس = بجمع = نگہ دار و بوس اندر سا = نگہ داری گہ بوس نہ نام = نگہ داری
 کہ در بوسے ع ۸۔ بدیں سا = بجمع = ازاں سا = بایں ع ۱۵۔ بادل تنگ = ع
 بجمع = زان دل تنگ ع۔

ز دستنگے نواسازاں طلب کرد
نواہے دلش آہنگ لب کرد
غم دل زین غسزل بانالشی زار
بمطرب داد تا آرد بگفتار

غزل از زبان عاشق

جمال صحبت یاران و بچوے
غنمت داشت باید از ہمہ روے
کہ گردوں گرچہ چشم آمد سراپاے
دو مردم دید تو اندیک جاے
ز شمشیری کہ بر بالاکشید است
بسا پیوند با کز ہم برید است
کجا دو غنچ باہم کرد روے
کہ ہر یک را خزاں نفلند سوے
چہ بینی رستہ وہ گل بریکے شاخ
کہ ہر یک جاے رنگیں کند کاخ
بیک رشتہ شود صد ڈرندہ ہم
ولے در رشتہ کے انند باہم
انیدانم کہ دوران دعا باز
چہ پیوند دو بڑوز ہم باز
جدائی گرچہ آمد جاں گدازے
شود دشوار تر در عشق بازے
مرا کز مسخوں آینخت باخوں
جدادارند آخسرخوں نیم چوں
زمن تارفت سرور اسیتیم
زخوں یکدم نشد خشک اسیتیم
دراں برجی کہ آں مد شد جھاری
سردم دو دل ہا پردہ داری
۱۵۔ زوم موبی ز چشم خون چکیدہ
کہ نفسہش بیل گشت از خون یدہ

۲۔ این غسزل جو ۸۔ چہ بینی سنا سنا جو دع = نیمینی ب = چہ بینی سنا سنا جو ۲

۱۳۔ کز ہمہ سنا سنا جو دع = کز ہمہ ج = کز ہمہ ج

۱۴۔ در پردہ داری سنا سنا جو ۲ = در پردہ داری سنا سنا جو ب دع

بگو ای بادِ کت آتشِ نبلِ است
 بقصرِ لعلِ آن و نواہِ چونت
 کجائی اسے چرخِ دیدہ من
 بقصرے کز تو فرخ شد درو بام
 چو گلِ پنی بہشتِ راخاں را
 بہارِ عیش من گشت خزانے
 عطارِ دوازبانِ شمسِ انور
 باسخِ زہرہ نیز از پردہ خویش
 رہت کہ کہ بر آں گلہائے لعلِ است
 شفقِ چونت و دروے ماہِ چونت
 نوحِ خوب تو باغِ دیدہ من
 دل و جانم ہما نجا ساخت آرم
 کم از بوئے گلے ہمیں جھاں را
 تر مسر روز بادا نو جوانے
 چو بنمود این فروغِ مسر گتر
 کشاد این زیرِ رخوں پروردہ خویش

پاسخ از لبِ معشوق

۱۰ بیالے نوشداروئے دلِ من
 ہر آنچہ از مسر تو آمد برویم
 من و شہائے ہچوں کوہِ درپیش
 پس دیوارِ غمِ نغوار ماندہ
 خیالتِ نقشِ بندی گشت استاد
 ۱۱ گے نقشِ زخونِ دلِ بر آرد
 ز تو صد تلمی غمِ حاصلِ من
 نیار دتاب اگر بر کوہِ گویم
 فراتے با مسر اراندوہِ درپیش
 شنے چون صورتِ دیوار ماندہ
 گرفت پیشہ شاؤر و فسراد
 گت در جانِ سنگینِ نگارد

۵۔ گے میاں گانِ راسد مسر صاحب جمع ۱۰۴۔ گلِ میاں گانِ راع ۶۔ باد از زندگانی ع ۱۰۴۔ نئی جہاں
 ع ۱۱۲۔ آید مسر ۱۰۴۔ تی جمع ۱۰۴۔ گت مسر صاحب ایضا پیشہ شاؤر مسر صاحب جمع ۱۰۴
 = پیشہ شاؤر جمع = پیشہ شاؤر با مسر ۱۰۵۔ گت مسر صاحب ۱۰۵۔ گے مسر صاحب جمع ۱۰۴۔

دریاں کنجی کہ شب بگریزم از بسج
 کے چوں شمع با سوزم نسا زد
 گئے سوزم چو شمع از دو دو داغ
 ز سوز دل چو غم بر زند جوش
 ولیکن چو تونی پوستہ باخوں
 ز تو غوں گریم و بر خویش مالم
 چو تنگ آیم ز بہائے سید روز
 ندانم از تو ایں رنج ابد را
 ز غم بر سالِ خود خندم نہ بر تو
 ۱۰ دعا ہا کر پیت جاں کردہ تلقین
 ز چشم خویش بحسب آموزم آن گاہ
 نیاز خویش بسم چوں ز حد پیش
 گر آمد آفتاب من بز روی
 مرا بر زندگی گرم شد امید
 مرا گردون سبز ادا و ابر باد

مرا سوزندہ نمود گر شمع
 کہ ہم میسوزد و ہم میگدازد
 گئے افانہ گویم باہر داغ
 ترا خواہم کنم عمدت اموش
 باساں چوں روی از سینہ بیروں
 شکایت از تو و از خویش مالم
 بر آرام از جگر آہی جاں سوز
 دعائے بد کہم شب را و خود را
 گنہ بر بخت خود بندم نہ بر تو
 ہمہ شب گویم و دل گوید آمین
 فون صبحہ خواہم گاہ و بیگاہ
 دعا سویت دم افوں سحے خویش
 چہ چہاں با سپر لا جوردی
 ترا خواہم بدولت عمر جاوید
 خضر خاں را بہر سبزی بفتا باد

۱- بجز شمع ۲- با سوزت ۳- از خویش ۴- با دھو = بر خویش ع ۵-

۱۰- دعائے کر پیت ع ۱۱- دعا ہا کر پیت س -

۱۲- بر زندگی س سبز ادا و ابر باد = در زندگی ۱۳- با زندگی ع -

صفتِ آرایشِ شہر و کشور چوں عروس از برائے تزویج
 شاہ و شاہزادہ بے بخت خضر خاں زادتِ خُضْرَة
 رَأْسِهِ وَ شَاهَتٌ وَجْهِ الْعَدُوِّ بِأَسْبِهِ

سعادتِ ہست اندر پردہ غیب	نگہ کن تا کرار یزند در جیب
سری کو خواست شد تاج جانے	قولہ یابد از صاحب قرآنے
ڈرے کز روشنی گرد دجسا نگہ	شوہ پیدا از ابر آسماں گیر
زبرد زادہ کوہ بلند است	کز انساں در بلندی ارجمند است
شاعِ مہرگیر از زمسہ است	کہ این اتفاق گیراں در سپہ است
بے ہست ارچہ زا و خسرواں نیز	کہ در ترخ شرف نرزد بکشیز
۱۰۔ لے من گوہرے رہی کم یاد	کہ از لے گنج شاہی گرد و آباد
سزائے تخت گرفتار زند شاہی است	ہم از عہد ازل گیتی پناہی است
دو دولت دارد آں گیتی خداوند	ق کہ یزدانش دہشتائے فرزند
کے آں کوست خود طسّل الہی	دگر دار و خلف در خور و شاہی

۱۔ "پوں" سولنے کے اور کسی نسخہ میں نہیں۔ "عائید عربی فقرے کو مختلف نسخوں سے الفاظ لیکر صحیح کیا گیا ہے اور بالکل قابل اطمینان ہو گیا ہے۔ ۵۔ قرآنے یا بدک ۸۔ گیران ترب ایضاً اور در سپہ سزا چک جو ۹۔ بہت ارچہ زا و خسرواں جمع ۱۰۔ بہت ارچہ زا و خسرواں جمع ۱۱۔ شاہ است۔ پناہ است یا بد ۱۲۔ آں سزا چک جو ۱۳۔ اے کو است جمع